

DALEKI PAVILJONI

MERI MARGARET KEJ

Preveo
Dragan Popović
■ Laguna ■

Naslov originala

Mary Margaret Kaye
THE FAR PAVILIONS

Copyright © M. M. Kaye, 1978

Translation Copyright © 2007. za srpsko izdanje, LAGUNA

Svim onim oficirima i ljudima različitih rasa i vera
koji su od 1846. godine sa velikim ponosom i odanošću služili

u

POGRANIČNOM KORPUSU,

a među njima i

poručnik Volter Hamilton,

moj muž general-major Džef Hamilton

i njegov otac pukovnik Bil Hamilton

*Mi smo hodočasnici, gospodaru. Mi ćemo uvek ići
još malo dalje. Možda će to biti
iza one poslednje plave planine vrhova pokrivenih snegom,
preko onoga ljutitog ili onoga svetlucavog mora
gde na belom tronu, ili čuvan u pećini,
živi prorok koji zna
zašto se ljudi rađaju...*

Džejms Elroj Fleker

Nije kasno tražiti neki noviji svet.

Tenison

Prva knjiga
Grana je savijena

1

Ešton Hilari Akbar Pelam-Martin rodio se u logoru blizu planinskog prelaza na Himalajima, a potom kršten u platnenoj mešini za vodu.

Njegov prvi plač kao da se muški nadmetao s režanjem leoparda s druge strane planine, a prvi udah mu je ispunio pluća hladnim vazduhom koji je vetrom donet s dalekog planinskog venca zajedno s čistim mirisom snega i borovih iglica, da bi razvejavao dim iz petrolejke, miris krvi i znoja, i prodorni vonj ponija.

Izobel je zadrhtala kada je ledena promaja podigla krilo šatora i zalelujala plamen u čađavoj petrolejki. Slušajući zdrav plač svoga sina, rekla je slabim glasom: „Ne zvuči kao prevremeno rođena beba, zar ne? Verovatno sam – mora da jesam – pogrešno izračunala...“

I jeste pogrešila – a ta greška će je skupo koštati. Na kraju krajeva, malo je onih koji za takvu grešku plate životom.

Prema standardima onoga vremena, a to je bilo vreme Viktorije i njenog Alberta, Izobel Ešton su smatrali neobično nekonvencionalnom mladom ženom. Stoga je bilo mnogo podignutih obrva i kritičkih opaski kada je ona stigla u vojni logor u Pešavaru, na severozapadnoj granici Indije, one godine kada je održavana Velika izložba. Bila je siročić, neudata, imala je dvadeset jednu godinu i čvrstu nameru da održava kuću svog jedinog preostalog rođaka, neoženjenog brata Vilijama, koji je nedavno bio raspoređen u novoformirani Pogranični korpus.

Obrve su se još više podigle kada se ona, godinu dana kasnije, udala za profesora Hilarija Pelam-Martina, poznatog lingvistu, etnologa

i botaničara, i krenula s njim u neobavezno, bez plana, istraživanje polja i obronaka hindustanskih planina, i to bez ženske pratnje osim jedne sluškinje.

Hilari je bio sredovečan i ekscentričan i niko – a najmanje on sam – nije mogao da dokuči zašto se iznenada odlučio da se oženi devojkom bez miraza mada, mora se priznati, lepom, upola mlađom od sebe i potpuno neupućenom u Istok, odnosno zašto se uopšte ženio, kad je toliko dugo bio neženja. Izobeline razloge je, po mišljenju pešavarskog društva, bilo lakše objasniti – Hilari je bio dovoljno bogat da živi kako mu se dopada, a njegova objavljena dela su mu proslavila ime u učenim krugovima širom civilizovanog sveta. Po njihovom mišljenju, gospođica Ešton se vrlo lepo snašla.

Ali Izobel se nije udala zbog novca niti zbog ambicije. Uprkos svojoj otvorenosti, ona je bila istovremeno neobuzdana i veoma romantična, i Hilarijev način života joj se činio kao otelotvorenje romantike. Šta je moglo da bude zanosnije od bezbrižnog nomadskog života, logorovanja, pokreta, istraživanja neobičnih mesta i ruševina zaboravljenih kraljevstava, spavanja pod šatorom ili otvorenim nebom, ne obazirući se na norme i ograničenja modernog sveta? Postojao je tu i jedan drugi, možda još snažniji razlog – potreba da pobegne od neizdržive situacije.

Bilo je strašno doći nenajavljena u Indiju da bi ustanovila da se njen brat, daleko od toga da bude srećan što je vidi, ne samo prenerazio izgledima da ima sestru na vratu, već i da nije bio u stanju da joj pruži više do krova nad glavom. Korpus je tada skoro neprekidno bio u borbama s pograničnim plemenima, i retko je mogao mirno da živi u kasarni u Madranu, ili Mardanu, kako ga u Indiji izgovaraju, tako da su i Vilijam i njegov puk bili očajni zbog Izobelinog dolaska. Uspešli su da srede privremeni smeštaj za nju u kući pukovnika i gospođe Pemberti u Pešavaru. Ali to nije bilo najbolje rešenje.

Pembertijevi su bili dobronamerni ali nepodnošljivo dosadni. Šta više, nisu krili svoje neslaganje što gospođica Ešton sama putuje na istok, bez pratnje, i dali su sve od sebe da, savetima i ličnim primerom izbrišu nesrećni utisak koji je svojim dolaskom stvorila. Izobel je ubrzo shvatila da se od nje očekuje da se vlada u skladu s tim gušćim pravilima ponašanja. Ne sme da radi ovo ili nije preporučljivo da radi ono... Spisak zabrana se činio beskrajnim.

Gospođu Edit Pemberti nije zanimala zemlja u kojoj su ona i njen muž proveli veći deo svog života, a na tamošnje ljude je gledala kao na

necivilizovane pagane koje strpljenjem i strogošću mogu obučiti da postanu pristojne sluge. Nije mogla ni da zamisli bilo kakvo opštenje s njima na ma kojem nivou i nije razumela Izobel niti se mogla sažveti s njenom nestrpljivošću da istražuje bazare i domorodačka naselja i da izjaše u široka polja koja su se prostirala južno od reka Ind i Kabul ili na sever do nepristupačnih brda Hibera.

„Nema tamo šta da se vidi“, govorila je gospođa Pemberti, „a plemena su divljaci spremni da ubijaju – uopšte im se ne može verovati.“ Njen muž je u potpunosti podržavao ovaj stav, pa je sirotoj Izobel osam meseci pod njihovim krovom počelo da izgleda kao osam godina.

Nije stekla prijatelje, ali su gospođe iz garnizona, raspravljajući o njoj uz šolju čaja, došle do zaključka da se gospođici Ešton „žuri“ i da je najverovatniji motiv njenog puta u Indiju želja da upeca muža. Posle uzastopnog ponavljanja, takva presuda je postala opšteprihvaćena među garnizonskim neženjama koji, bez obzira na to koliko su se divili njenom izgledu, neizveštačenom ponašanju i odličnom držanju u konjskom sedlu, nisu želeli da ispadnu lakoverne žrtve lova na muža, pa su je se stoga klonili. Prema tome, nije bilo nikakvo iznenađenje što je Izobel već bilo dosta Pešavara kada se u garnizonu pojavio profesor Pelam-Martin, u društvu svog dugogodišnjeg prijatelja i saputnika serdara Badura Akbara Kana i raznolikom grupom slugu i pratilaca logora, s četiri *jakdana* u kojima su bili botanički uzorci, rukopis rasprave o poreklu sanskrta, kao i detaljni šifrovani izveštaj o raznim zvaničnim, poluzvaničnim i nezvaničnim zbivanjima u ispostavama *Istočnoindijske kompanije*...

Hilari Pelam-Martin je imao sličnosti s prijatnim i isto tako ekscentričnim pokojnim gospodinom Eštonom, a Izobel je svog oca obožavala. Možda je to imalo uticaja na njenu trenutnu zainteresovanost za profesora, kao i ugodan osećaj sigurnosti i lagodnosti koji joj je njegovo društvo pružalo. Sve u vezi s njim – njegov način života, njegovo veliko zanimanje za Indiju i njene ljude, njegov prosedi sakati prijatelj Ahbar Kan i njegovo potpuno neosvrtnje na pravila koja su rukovodila ponašanjem i nazorima ljudi kao što su Pembertijevi – sve se to vrlo dopadalo Izobel. Čudnovato, on je predstavljao i izbavljenje i sigurnost, i ona je uplovila u bračne vode isto tako poletno i s malo brige o budućnosti kao što se u Tilberiju ukrcala na brod *Gordon kasl* na dugi put za Indiju. Ovoga puta nije bila razočarana.

Hilari se, istini za volju, prema njoj odnosio više kao prema omiljenoj ćerki nego kao prema ženi, ali bila je to prijatna prisnost koja je omogućavala veću stabilnost i lakši nastavak proizvoljnog života u karavanu, koji je u sledeće dve godine bio pred njom. S obzirom da nikada ranije nije bila zaljubljena, nije raspolagala merilom kojim bi ocenila ljubav koju je osećala prema svom tajanstvenom, opuštrenom i nekonvencionalnom mužu, ali je bila potpuno zadovoljna u meri u kojoj to ljudsko biće može biti. Hilari joj je dozvoljavao da jaše kao muškarac i dve godine su putovali Indijom uzduž i popreko istražujući podnožje Himalaja i sledeći put cara Akbara ka Kašmiru, a onda se vraćali da prezime u ravnici, među ruševinama grobova i palatama zaboravljenih gradova. Veći deo vremena Izobel je bila bez ženskog društva, ali joj to nije nedostajalo. Bilo je uvek knjiga za čitanje ili Hilarijevih botaničkih uzoraka da se presuju i stavljaju u herbarijum, tako da je večeri provodila u tome dok su njen muž i Akbar Kan igrali šah ili živo raspravljali o pitanjima politike, religije, predodređenosti i rase.

Serdar Badur Akbar Kan je bio prosi, sakati bivši oficir čuvenog konjičkog puka; ranjen u bici kod Mijanija, povukao se na svoje dedovsko imanje na obalama reke Ravi, da svoje preostale dane provede u mirnim aktivnostima kao što je uzgajanje bilja i proučavanje Korana. Njih dvojica su se srela kada je Hilari logorovao blizu Akbarovog sela, i odmah su se jedan drugome dopali. Bili su umnogome slični po karakteru i izgledu, a Akbar Kan je već bio uznemiren i nezadovoljan izgledima da do smrti ostane na jednom mestu.

„Star sam, sada udovac, a i bez dece, jer su mi sinovi umrli radeći za *Kompaniju*, a ćerka mi je udata. Šta me zadržava ovde? Hajde da putujemo zajedno“, rekao je Akbar Kan. „*Za nekoga ko je svoje proživeo, šator je bolji od četiri kućna zida.*“

Otad su zajedno putovali i postali nerazdvojni prijatelji. Ali Akbaru Kanu nije dugo trebalo da otkrije kako je interesovanje njegovog prijatelja za botaniku, ruševine i dijalekte te zemlje bio samo zgodan paravan za jednu drugu aktivnost – prikupljanje izveštaja o upravi *Istočnoindijske kompanije*, za račun određenih članova vlade njenog veličanstva koji su imali razloga da sumnjaju da u Indiji nije baš sve u najboljem redu, kako su ih zvanični izvori uveravali. Bio je to posao koji je Akbar Kan odobravao i u kojem je pružao dragocenu pomoć jer mu je poznavanje svojih sunarodnika omogućavalo da vrednost

verbalnih dokaza odvaga preciznije nego Hilari. Njih dvojica su godinama sastavljali i slali kući dosjee i dosjee činjenica i upozorenja, od kojih je većina objavljena u britanskoj štampi i iskorišćena u debata – oba doma Parlamenta – mada su, ako uzmemo u obzir od kakve je to koristi bilo, mogli da se ograniče na botaniku, jer je javnost, izgleda, više volela da veruje onome što je najmanje uznemiravalo i da prelazi preko neprijatnih informacija. To je, uostalom, zajedničko svim narodima.

Profesor i njegov prijatelj su već pet godina zajedno radili i putovali kada je Hilari karavanu neočekivano pridodao ženu, i Akbar Kan je njeno prisustvo primio mirno, kao nešto gotovo, i prihvatio njeno mesto u celom tom sklopu, ne misleći da je to, ovako ili onako, naročito važno. On je bio jedini od njih troje kog nije bio neprijatno iznenadilo saznanje da je Izobel trudna. Na kraju krajeva, dužnost žene je da rađa decu i, naravno, to mora biti sin.

„Biće on oficir graničar kao njegov ujak“, rekao je Akbar Kan naginjući se nad šahovskom tablom, „ili guverner oblasti.“

Izobel, kao i većina žena njene generacije, nije ništa znala o tome kako porođaj izgleda. Ona dugo nije otkrila svoje stanje, a onda je bila iznenađena i više nego ljuta – ni na kraj pameti joj nije padalo da se plaši. Beba će predstavljati veliki problem u logoru; biće joj potrebna stalna pažnja, dadilja, posebna hrana i... Zaista, isuviše nezgodno.

Hilari, isto tako iznenađen, s tračkom nade je izjavio da se možda ona prevarila u vezi sa svojim stanjem, ali pošto je razuveren, pitao je kada će se dete roditi. Izobel nije imala pojma, ali je pokušala da vrati sećanje unazad nekoliko meseci, pa pošto je brojala na prste, mrštila se i opet brojala, reče svoje mišljenje, koje se pokazalo potpuno netačnim.

„Bolje da stignemo do Pešavara“, odlučio je Hilari. „Tamo postoji lekar. A ima i drugih žena. Pretpostavljam da će biti u redu ako tamo stignemo mesec dana ranije? Bolje šest nedelja, radi svake sigurnosti.“

Tako se desilo da mu se sin rodi u bestragiji, bez lekarske pomoći, babice i lekova kojima raspolaže medicina.

Osim jedne ili dve žene čistača i nekoliko zabrađenih, anonimnih rođaka pratilaca karavana, bila je još samo jedna žena u logoru koju bi mogli pozvati da pomogne – Sita, žena Hilarijevog glavnog konjušara Daje Rama, žena s planine Kangan, koja se već dvostruko bila osramotila jer je u poslednjih pet godina nosila i izgubila pet ćerki,

od kojih je poslednja umrla prethodne nedelje, pošto je živela samo tri dana.

„Izgleda da ne može da rađa sinove“, rekao je Daja Ram ogorčeno. „Ali bogovi znaju da je do sada mogla da nauči bar toliko da jedno donese na svet.“

Tako je jadna, stidljiva, ucveljena Sita, konjušareva žena, bila babica pri Izobelinom porođaju. I zaista je dovoljno znala da na svet donese muško dete.

Nije ona bila kriva što je Izobel umrla. Izobel je ubio vetar – onaj hladni vetar s dalekih snegova iza planinskih prevoja. Uzvitlao je prašinu i opale borove iglice i uneo ih u šator gde se lampa njihala na promaji. U prašini je bilo prljavštine – klicâ, zaraze i spoljne nečistoće iz njihovog i iz drugih logora. Prljavštine ne bi bilo u sobi kasarne u Pešavaru, uz engleskog doktora koji bi se starao o mladoj majci.

Tri dana kasnije, zamolili su jednog misionara u prolazu, koji je pešačio preko planina na putu za Pandžab i zaustavio se u logoru, da krsti bebu. On je to učinio u priručnoj platnenoj mešini i dao mu ime, po očevoj želji, Ešton Hilari Akbar, a zatim otišao a da nije video detetovu majku za koju su mu rekli da se „loše“ oseća – ta ga informacija uopšte nije iznenadila s obzirom da u tom logoru nesrećnoj ženi nije pružena prava nega.

Da je odložio svoj odlazak za dva dana, mogao je održati opelo na sahrani gospođe Pelam-Martin, jer je Izobel umrla dvadeset četiri sata posle krštenja svoga sina, a sahranili su je njen muž i muževljevi prijatelji tamo gde se susreću dva planinska prevoja, iznad logora, dok je ceo logor u tuzi prisustvovao sahrani.

Hilari je bio ophrvan tugom. Ali je takođe bio i očajan. Šta, za ime boga, da radi s bebom sada kada Izobel više nema? On nije znao ništa o bebama – osim činjenice da se stalno deru i da se moraju hraniti u svako doba dana i noći. „Šta ćemo, za ime sveta, raditi s njim?“, pitao je Hilari Akbara Kana, gledajući kivno u svoga sina.

Akbar Kan je mamio dete svojim koščatim prstom i nasmejao se kada ga je beba čvrsto prihvatila. „O, jak je ovaj ćelavi dečak. Biće on vojnik – konjički kapetan. Nemoj se uzrujavati zbog njega, prijatelju. Žena Daje Rama će ga hraniti kao što je činila od njegovog rođenja, pošto je izgubila svoje dete, što je svakako uredio Alah koji svima zapoveda.“

„Ali ne možemo ga držati u logoru“, usprotivi se Hilari. „Moramo naći nekoga ko ide na odsustvo da ga odvede kući. Mislim da bi Pembertijevi mogli znati nekog. Ili mladi Vilijam. Da, to treba da uradimo – ja u Engleskoj imam brata čija žena može da se stara o njemu dok se ne vratim.“

Pošto je odluka doneta, on je prihvatio savet Akbara Kana i prestao da brine. A kako je beba napredovala i retko se čula da plače, došli su do zaključka da, na kraju, i nema potrebe da se žure s odlaskom za Pešavar; i pošto su urezali Izobelino ime u kamen nad njenim grobom, porušili su logor i uputili se na istok prema Garvalu.

Hilari se nikada nije vratio u Pešavar; a kako je bio nemoguće rasejan, propustio je da obavesti i svog šuraka Vilijama Eštona, ili ma koga od svojih rođaka u Engleskoj, da je postao otac – i udovac. Poneko pismo (nije ih bilo mnogo) koje bi još uvek stiglo na adresu njegove žene s vremena na vreme bi ga podsetilo na njegove obaveze. Ali on je uvek bio prezaposlen da bi im se odmah posvetio, ostavljao ih je na stranu za kasnije i redovno na njih zaboravljao; kao što je zaboravljao Izobel, pa čak ponekad i činjenicu da ima sina.

Eš-baba,* kako je bebu zvala njegova pomajka Sita i ceo logor, proveo je prvih osamnaest meseci svoga života među visokim planinama, a prohodao je na klizavoj travi planinskog obronka nedaleko od visokog vrha Nanda Devi i dugog venca snega koji se za njim vukao. Da ste ga videli kako trčkara po logoru, pomislili biste da je Sitino dete jer je Izobel bila tamna lepotica, kože boje meda, s crnom kosom i sivim očima; njen sin je nasledio njenu boju. Takođe je nasledio znatan deo njene lepote i sigurno će jednoga dana, rekao je Akbar Kan, biti lep čovek.

Logor nikada nije dugo ostajao na jednom mestu jer se Hilari bavio izučavanjem planinskih narečja i sakupljanjem poljskog cveća. Ali na kraju su ga ozbiljnije stvari odvukle od tog posla i logor je, ostavljajući planine za sobom, okrenuo ka jugu i konačno došao, preko Džansija i Satare, do raskošnog zelenila i dugih belih plaža Koromandelske obale.

Ravničarska vrućina i južnjačka vlaga nisu pogodovale Eš-babi, kao hladni planinski vazduh, a Sita, i sama s planine, žudela je za brdima i pričala mu je priče o svom domu na severu, među velikim

* Beba, dete. (Prim. aut.)

planinskim vencima Hindukuša. Priče o lednicima i snežnim lavinama, o skrivenim dolinama gde su reke pune snežne pastrmke, a zemlja zadržana tepihom cveća; tamo gde cvet voćaka mirisom ispunjava vazduh u proleće, a jabuke i orasi zru u lenjo, zlatno leto. Vremenom su ovo postale njegove omiljene priče, a Sita je izmislila dolinu koja je bila samo njihova i gde će jednoga dana oni sagraditi kuću od blata i čamovine, s ravnim krovom na kojem će raširiti kukuruz i crvene paprike da se suše, i baštom u kojoj će uzgajati badem i breskve i držati kozu, kucu i macu.

Ni ona niti bilo ko u logoru nije govorio engleski, i Eš je napunio četiri godine a da nije shvatao da mu je maternji jezik onaj na kome mu se ponekad njegov otac obraćao, ili bi trebalo to da bude. Ali pošto je od Hilarija nasledio sluh za narečja, on je naučio jedan broj jezika u tom poliglotskom logoru – pašto od Svaba Gula, hindi od Rama Čanda, a od južnjaka tamilski, gudžarati i teluški. Ipak je koristio, po svom izboru, pandžapski kojim su govorili Akbar Kan i Sita i njen muž Daja Ram. Retko je nosio evropsku odeću jer je Hilari retko boravio u mestima gde su se takve stvari mogle nabaviti. U svakom slučaju, takva odeća bi bila potpuno neprikladna za tu klimu i život u logoru. Stoga je nosio ili hinduističku ili muslimansku nošnju – a pošto su se mišljenja razlikovala u pogledu toga koju bi trebalo da nosi, rešili su to kompromisom: jedne nedelje muslimansku, druge nedelje hinduistički. Ali petkom uvek muslimansku.*

Jesen 1855. godine proveli su u planinama Seoni, tobože izučavajući narečje Gonda. U stvari, Hilari je tu pisao izveštaj o događajima koji koji su nastupili pošto je *Istočnoindijska kompanija* anektirala (on je to nazvao „kradom“) Nagpur, Džansi i Tandžavur. Njegovo kazivanje o otpuštanju nesrećnog komesara i bivšeg guvernera Nagpura, gospodina Mansela, kojeg su loše savetovali da predloži širokogrudiji sporazum s porodicom pokojnog radže (i da brzo negoduje protiv grubog postupanja), ništa nije izgubilo u priči.

Čitava politika aneksije i vremenu gubitka prava – *Kompanija* je preuzimala svaku domaću državicu gde nije bilo neposrednog naslednika, što je bilo protivno vekovnoj tradiciji koja je dozvoljavala čoveku bez dece da usvoji naslednika među rodbinom – nije bila, izjavio je Hilari, ništa drugo nego licemerni izraz za jedan ružan i teško

* Muslimanski dan za molitvu. (Prim. aut.)

odbranljiv čin – otvorenu pljačku i prevaru udovica i dece. Vladari o kojima je reč – a on je ukazao da su Nagpur, Džansi i Tandžavur bile jedine tri državice koje su pale kao žrtve ove nepravde politike – bili su odane pristalice *Kompanije*; pa ipak ta njihova odanost nije sprečila *Kompaniju* da njihove udovice i žensku rodbinu liši naslednih prava, kao i njihovog nakita i ostalih porodičnih dragocenosti. U slučaju titularne vladavine u Tandžavuru, koji je posle radžine smrti pripojen pravom protoka vremena, postojala je jedna ćerka, ali ne i sin, i uz hvale vrednu hrabrost (imajući u vidu kakvom je postupku bio izložen nesrećni gospodin Mansel), predsednik, izvesni gospodin Forbs, zauzeo se za princezu i tvrdio da je, po odredbama ugovora države Tandžavur s *Kompanijom*, nasleđivanje obećano uopšte svim „naslednicima“, a ne izričito muškim naslednicima. Ali njegove molbe nisu naišle na odjek. Jake snage sepoja* su iznenada umarširale u palatu i oduzele svu pokretnu i nepokretnu imovinu. Na sav nakit i dragocenosti je stavljen žig *Kompanije*, vojska pokojnog radže je razoružana, a imanje njegove majke konfiskovano.

Još gore će biti posle toga, pisao je Hilari, jer će to imati uticaja na živote i sredstva za život mnogih ljudi. U celoj oblasti, posednik svakog komada zemlje koji je bilo kada pripadao bilo kojem od nekadašnjih radža od Tandžavura, izgubio je svoj posed i bilo mu je naređeno da se pojavi pred britanskim komesarom da bi se odredilo pravo vlasništva, a sve one koji su bili na državnom budžetu zahvatila je panika da će izgubiti zaposlenje. U roku od nedelju dana Tandžavur je od jedne od najsrećnijih oblasti pod kontrolom *Kompanije* postao žarište nezadovoljstva. Stanovnici Tandžavura su inače poštovali vlast i bili su besni zbog represije – sami sepoji su odbijali da prime penzije. U Džansiju je takođe bilo jedno dete iz kraljevske kuće – doduše, daleki rođak, ali kojeg je pokojni radža usvojio. Lakšmi-baj, radžina udovica, ukazivala je na dugotrajnu lojalnost njenoga muža *Kompaniji*, ali uzalud. Džansi je proglašen „pripojenim britanskoj Vladi“ i stavljen pod upravu guvernera severozapadnih provincija, njegove institucije su ukinute, odluke radžine vlade suspendovane, a sva vojska koja je bila u službi države odmah je isplaćena i raspuštena.

„Ništa“, pisao je Hilari, „nije moglo da bude bolje sračunato da probudi mržnju, ogorčenje i odbojnost kao ovaj besraman i okrutan

* Indijska pešadija. (Prim. aut.)

sistem pljačke.“ Ali najšira britanska javnost je imala o drugom čemu da razmišlja. Krimski rat se pokazao kao skup i mučan, a Indija je bila daleko i od očiju i od uma. Nekolicina onih koji su coktali u znak neodobravanja zbog izveštajâ ubrzo su na njih zaboravili, dok su visoki savetnici uvažene *Istočnoindijske kompanije* proglasili pisca „pogrešno obavještenim čudakom“ i pokušali da otkriju njegov identitet i spreče ga da ta pisma iskoristi.

Nisu uspeli ni u jednom od tih zadataka jer su Hilarijevi izveštaji slati kući neobičnim putevima. I mada je bilo zvaničnika koji su sa sumnjom gledali na njegove postupke – naročito na njegovo blisko prijateljstvo s jednim „domoroцем“ – nisu imali dokaza. Sumnja nije dokaz. Hilari je nastavio da se slobodno kreće po Indiji i činio je sve da svom sinu ukaže kako je nepravda najveći greh koji čovek može počinuti i da se protiv nje uvek mora boriti, zubima i nohtima, čak i onda kada izgleda da nema nade u pobjedu.

„To nikada ne zaboravi, Eštone. Kakav god da si, budi pravedan. 'Ponašaj se prema drugima kao što bi hteo da se drugi ponašaju prema tebi.' To znači da nikada ne smeš biti nepravičan. *Nikada*. Ni pod kakvim okolnostima. Ni prema kome. Razumeš li?“

Naravno da nije razumeo jer je ipak bio premlad. Ali ta pouka se ponavljala iz dana u dan, dok postepeno nije počeo da shvata šta „bura-sahib“* (nikada nije zvao oca nekim drugim imenom) misli sve jer mu je i čika Akbar o tome govorio, pričao mu priče, citirao Svetu knjigu ne bi li mu ilustrovao tezu da je „čovek veći od kraljeva“, a da će mu biti jasno da je to tako kad poraste i postane čovek. Stoga, mora nastojati da uvek bude pravedan u svim svojim delima zato što sada ljudi koji imaju vlast i opijeni su njome čine mnogo užasne nepravde ovoj zemlji.

„Zašto ljudi to trpe?“, pitao je Hilari Akbara Kana. „Njih su milioni prema šaćici iz *Kompanije*. Zašto nešto ne učine – ne bore se za sebe?“

„Hoće. Jednoga dana“, mirno je rekao Akbar Kan.

„Onda bolje ranije nego kasnije“, odvrati Hilari, dodajući da, istini za volju, ima izvestan broj dobrih sahiba u toj zemlji: Lorens, Nikolson i Berns; ljudi kao Mansel i Forbs i mladi Rendal u Lundžoru i stotine drugih, a da one u Šimli i Kalkuti treba istrebiti – tu pompezu, gramzivu i tvrdoglavu staru gospodu s jednom nogom u grobu

* Veliki čovek. (Prim. aut.)

i glavom koje su ispraznili sunce i snobizam, a puni su sebe. Što se tiče vojske, u Indiji se teško mogao naći ijedan britanski oficir ispod sedamdeset godina. „Nisam ja“, uporan je bio Hilari, „nerodoljub. Ali ne mogu da vidim ništa dopadljivo u gluposti, nepravdi i čistoj nesposobnosti na najvišim položajima, a u sadašnjoj upravi svega od ove tri stvari ima isuviše.“

„Neću se raspravljati s tobom oko toga“, rekao je Akbar Kan. „Ali sve će to proći, i deca tvoje dece će zaboraviti krivicu i pamtiće samo slavu, a naša deca će pak pamtići ugnjetavanje i osporavaće ti sve ono dobro. Ipak, ima mnogo i dobrog.“

„Znam, znam.“ Hilarijev osmeh je bio više nego ciničan. „Možda sam i ja sâm naduvena i umišljena stara budala. A možda mi ne bi toliko smetalo da su ove budale na koje se žalim Francuzi ili Holandani ili Nemci, jer bih onda mogao kazati: 'Šta drugo možeš da očekuješ?', i osećati se nadmoćnim. To je zato što su to ljudi moje rase i ja bih hteo da oni budu dobri.“

„Samo je Bog takav“, suvo reče Akbar Kan. „Mi, njegova stvorenja, jesmo svi zli i nesavršeni bez obzira na boju kože. Ali neki od nas teže pravednosti – i u tome leži nada.“

Hilari nije više pisao izveštaje o administrativno-upravnim aktivnostima *Istočnoindijske kompanije* i generalnog guvernera i Saveta, već se, umesto toga, okrenuo onome što je oduvek predstavljalo lavovski deo njegovih interesovanja. Rukopisi koji su iz toga proistekli, za razliku od njegovih šifrovanih izveštaja, bili su slati redovnim poštanskim kanalima, gde su ih otvarali i pregledali, a služili su da potvrde mišljenje vlasti kako je profesor Pelam-Martin ipak samo jedan učeni čudak i potpuno van svake sumnje.

Ponovo je logor porušio svoje šatore i, okrećući leđa palmama i hramovima juga, polako krenuo ka severu. Ešton Hilari Akbar je proslavio svoj četvrti rođendan u glavnom gradu Mogula, gradu Delhiju, opasanom zidinama, gde je Hilari došao da završi, ispravi i pošalje rukopis svoje najnovije i poslednje knjige. Čika Akbar je tu priliku obeležio tako što je Eša obukao u najfiniju muslimansku nošnju i odveo ga da se mole u Džuma Masdžidu, veličanstvenoj džamiji koju je šah Džahan sagradio naspram zidova *Lal Kile*, velike „Crvene tvrđave“ na obalama reke Jamune.

Džamija je bila puna jer je bio petak. Tako puna da su se mnogi ljudi, koji nisu mogli da nađu mesta u dvorištu, popeli na vrh kapije,

pa su dvojica zbog pritiska pala i poginula. „Tako je bilo predodređeno“, rekao je čika Akbar i nastavio s molitvom. Eš je klanjao, klečao i dizao se oponašajući ostale vernike, a kasnije ga je čika Akbar naučio molitvi šaha Džahana, *Kuptu*, koja ovako počinje: „*O Svevišnji! Veru islamsku i propovednike vere tvoje učini slavnima kroz večnu moć i veličanstvo roba tvog sultana, sina sultana, cara, sina cara, vladara dva kontinenta i gospodara dvaju mora, božjeg ratnika, cara Abdula Muzafara Šahabudina Muhameda šaha Džehana Gazija...*“

„Šta je to more?“, pitao je Eš. „I zašto samo dva mora? I ko je odredio da ona dva čoveka padnu s kapije?“

Sita je, za uzvrat, oblačila svoga posinka kao Indijca i vodila ga u hram u gradu, gde mu je sveštenik u žutoj odori za nekoliko novčića obeležio čelo s malo crvene paste, a on je gledao Daju Rama u *pudži* (molitvi) pred drevnim, bezobličnim kamenim stubom, simbolom boga Šive.

Ahbar Kan je imao mnogo prijatelja u Delhiju i normalno da je želeo da se tu zadrži. Ali ove godine je bio svestan čudnih i nemirnih strujanja, a razgovori sa starim prijateljima su ga uznemirili. Gradom su kolale neobične glasine, vladala je neka napetost i sveopšti osećaj potisnutog uzbuđenja u uzanim, bučnim ulicama i na kratkim bazarima. To mu je ulivalo snažan osećaj straha i svesti o predstojećem zlu.

„Sprema se neka nesreća. Može se osetiti u vazduhu“, rekao je Akbar Kan. „Ne sluti na dobro za ljude tvoje krvi, prijatelju, a ja ne bih hteo da se našem dečaku bilo šta desi. Hajdemo odavde tamo gde je vazduh čistiji. Ne volim gradove. Oni su leglo pogani kao što je balega leglo muva i crva, a ovde se leže nešto još gore od toga.“

„Misliš pobuna?“, reče Hilari, nimalo uznemiren. „Tako je u pola Indije. A po mom mišljenju, što pre, to bolje – potrebna nam je eksplozija da pročisti vazduh i one trome glupane u Kalkuti i Šimli izbaci iz njihove spokojnosti.“

„Tačno. Ali eksplozije mogu da ubiju, a ja ne bih hteo da moj dečak plati za greške svojih zemljaka.“

„Misliš moj dečak“, ispravi ga Hilari pomalo osorno.

„Onda naš. Mada on više voli mene nego tebe.“

„Samo zato što ga maziš.“

„Nije tačno. Zato što ga ja volim i on to zna. On je sin tvoga tela, ali moga srca; i ja ne bih hteo da mu se nešto desi kad se digne olu-

ja, kao što će se desiti. Jesi li ti obavestio svoje engleske prijatelje u kasarni?“

Hilari je rekao da je on to učinio već mnogo puta, ali da oni neće u to da veruju i da je nevolja u tome što, ne samo da ljudi na visokim položajima, članovi veća u Kalkuti i državni službenici u Šimli znaju premalo o tome kako razmišljaju oni kojima vladaju, već ni mnogi oficiri isto tako ne znaju ništa.

„Nije tako bilo ranije“, sa žaljenjem reče Akbar Kan. „Ali generali su sada stari, debeli i umorni, a njihove oficire seljakaju tako često da oni ne poznaju običaje svojih ljudi, niti primećuju da njihovi sepoji postaju nemirni. Ne sviđa mi se ona priča iz Barakpura. Tačno je da se samo jedan sepoj pobunio, ali kad je ustrelio svoga oficira i zapretio da će ubiti i general-sahiba, njegove kolege sepoji su sve ćutke posmatrali i ništa nisu učinili da to spreče. Ipak mislim da nije bilo pametno što su raspustili tu jedinicu nakon što su obesili počinioaca, jer sada ima trista ljudi više bez komande, koji se pridružuju mnoštvu ostalih nezadovoljnika. Iz toga će se izroditi nevolja i to vrlo brzo, mislim.“

„I ja to isto mislim. A kada do toga dođe, moji zemljaci će se istovremeno i zaprepastiti i razbesneti zbog takve neloyalnosti i nezahvalnosti. Videćeš.“

„Možda – ako preživimo“, reče Akbar Kan. „Zato hajd' mo mi u brda.“

Hilari je spakovao svoje kutije i deo njih ostavio u kući jednog poznanika u kasarni iza brda. Imao je nameru da pre odlaska iz Delhija napiše ona pisma koja je trebalo da napiše još pre nekoliko godina. Ali ponovo je to odložio jer je Akbar Kan bio nestrpljiv da ide, a imaće dovoljno vremena za taj dosadni posao kad stignu u mir i tišinu planina. Pored toga, s obzirom da je zanemario svoju prepisku tako dugo, mesec ili dva ne znače ništa. Utešen tom mišlju, strpao je gomilu pisama na koja nije odgovorio, uključujući i pet-šest adresovanih na njegovu pokojnu ženu, u kutiju na kojoj je pisalo „*Hitno*“ i okrenuo se zanimljivijim stvarima.

Jedna knjiga, objavljena u proleće 1856. (*Nepoznata narečja Hindustana*, tom I, profesora H. F. Pelam-Martina, B. A, dr. sci., FRGS – član Kraljevskog geografskog društva – itd.) posvećena je „*Dragoju uspomeni na moju ženu Izobel*“. Drugi tom ovoga dela nije bio objavljen do jeseni sledeće godine i nosio je još dužu posvetu: „*Eštonu Hilariju Akbaru, u nadi da će pobuditi njegovo interesovanje za temu*

koja je pružila beskrajno zadovoljstvo autoru – H. F. P. M.-u“. Ali tada su i Hilari i Akbar Kan bili u grobu već šest meseci, i nikoga nije interesovalo ko bi taj Ešton Hilari Akbar mogao biti.

Logor je krenuo ka severu, u pravcu Teraja i podnožja Duna i upravo tu, rano u aprilu kada je temperatura počela da raste i noći više nisu bile hladne, snašao ih je užas.

Mala grupa hodočasnika iz Haridvara, kojoj su pružili gostoprimstvo za jednu noć, donela je koleru. Jedan od njih je umro usred noći, pre zore, a njegovi drugovi su pobjegli, ostavljajući telo koje su sluge pronašle sutradan ujutru. Do uveče je bolest savladala trojicu Hilarijevih ljudi i kolera je tako brzo obavila svoj gadni posao da niko od njih nije dočekao zoru. Logorom je zavladao panika i mnogi su zgrabili svoje stvari i nestali ne čekajući platu. A sledećeg dana razboleo se Akbar Kan.

„Idi“, šaputao je Akbar Kan Hilariju. „Uzmi dečaka i brzo idi, da ne biste i vi umrli. Nemojte mene žaliti. Star sam čovek i sakat, bez žene i dece. Zašto bih se ja plašio da umrem? Ali ti imaš dečaka... a sinu je potreban otac.“

„Ti si mu bio bolji otac od mene“, rekao je Hilari, držeći prijatelja za ruku.

Akbar Kan se nasmešio. „To je tačno jer on ima moje srce, i ja bih ga naučio... ja bih ga naučio... Prekasno je. Idi brzo.“

„Nema kuda da se ide“, reče Hilari. „Kako se može pobeći od crne kolere? Ako odemo, i ona će s nama, a čuo sam da ih preko hiljadu dnevno umire u Haridvaru. Bolje nam je ovde nego u gradu, a uskoro će i tebi biti bolje – jak si ti i oporavićeš se.“

Ali Akbar Kan je umro.

Hilari je plakao za prijateljem kako nije plakao za ženom. A kada ga je sahranio, otišao je u svoj šator gde je napisao jedno pismo bratu u Engleskoj, a drugo svom advokatu, priložio im određena dokumenta i foto-ploče koje je posedovao, sve to spakovao u paketić i pažljivo zavio u kvadratno parče nepromoćive svile. Kada je to uradio i paketić zapečatio voskom, ponovo je uzeo pero i počeo treće pismo – ono već dugo nenapisano pismo Izobelinom bratu Vilijamu Eštonu, koje je hteo da napiše još pre više godina, ali nikako da to uradi. Međutim, predugo je čekao. Kolera, koja mu je ubila prijatelja, uhvatila ga je za koščatu ruku, dotakla mu rame, a pero se pokolebalo i palo na pod.

Sat kasnije, pridivajući se iz agonije, Hilari je presavio nezavršenu stranicu i, pošto je polako i s mukom ispisao adresu na njoj, pozvao je svog slugu Karima Buksa. Ali i Karim Buks je umirao, pa je na kraju Sita, žena Daje Rama, žurno i usplahireno došla kroz sumrak porušenog logora, donoseći petrolejku i hranu za „bura-sahiba“. Jer su kuvar i njegovi pomoćnici pobjegli nekoliko sati ranije.

Dete je došlo s njom, ali kad je videla kako mu je otac, izgurala ga je iz smrdljivog šatora i nije ga puštala da uđe.

„Tako je“, jedva je progovorio Hilari, odobravajući joj. „Ti si razumna žena – uvek sam to govorio. Čuvaj ga, Sita. Odvedi ga njegovima. Nemoj dozvoliti da...“ Video je da ne može završiti rečenicu i napipao je papir i zapečaćeni paketić i predao joj. „Novac u toj plehanoj kutiji – uzmi. Tako je. Treba da bude dovoljno da stigneš do...“

Još jedan grč ga protrese i Sita, skrivajući novac i papire u naborima svog sarija, povuče se i, čvrsto držeći dete za ruku, požuri s njim do njegovog šatora i stavi ga u krevet – ovoga puta, uz njegovu ljutnju, bez pesama i bajki koje su bile uobičajene pred spavanje.

Hilari je umro te noći, a do sredine popodneva sledećeg dana kolera je odnela još četiri života. Među njima i Daju Rama. Oni koji su ostali – sada je to bila jedva šaka ljudi – pokupili su iz praznih šatora sve što je bilo vredno, uzeli konje i kamile i pobjegli na jug ka Teraju, ostavljajući za sobom tek obudovelu Situ iz straha da se možda zarazila od pokojnog muža, a s njom i četvorogodišnje siroče Eš-babu.

Posle mnogo godina, kada je mnogo toga već bio zaboravio, Eš se još sećao te noći – vrućine i mesečine, užasnog oglašavanja šakala i hijena koji se svađaju i reže nadomak njihovog malog šatora gde je Sita čučala pored njega, oslušujući i drhteći i tapšući ga po ramenu u uzaludnom pokušaju da smiri njegov strah i uspava ga. Klepetanje krila i krici pohlepnih lešinara na granama drveta *sal*, užasan zadržavanje i jezivi, tihi osećaj zbunjujućeg očaja situacije koju nije mogao da razume i koju mu niko nije objasnio.

Nije se plašio jer nikada do tada nije imao razloga da se ičega plaši, a čika Akbar ga je učio da muškarac nikada ne sme da pokaže strah. Pored toga, on je po prirodi bio neobično hrabro dete, a život u karavanu koji je prolazio kroz džungle, pustinje i neispitane planinske vence navikao ga je na divlje životinje. Nije znao zašto Sita plače i drhti i zašto mu nije dala da priđe „bura-sahibu“, niti je razumeo šta se desilo s čika Akbarom i ostalima. Znao je da su mrtvi jer je i ranije

viđao smrt – video je ubijene tigrove kada mu je bilo dozvoljeno da sedi na *mačanu* s čika Akbarom. Plen koji su oni gore čekali; divokoze ili mlade bizone koje je tigar uhvatio i dopola pojeo prethodnog dana. Antilope, divlje patke i jarebice ubijene za ručak. Ta stvorenja su bila mrtva. Ali svakako da čika Akbar nje može biti isto mrtav kao što su oni bili mrtvi. Mora da postoji nešto neuništivo – nešto što je ostalo od čoveka koji je šetao i razgovarao s nekim i pričao priče nekome, čoveka kojeg je neko voleo i poštovao. Ali kuda je to nestalo? Sve je to bilo zagonetno i on to nije razumeo.

Sita je dovukla trnovito granje od *bome* koja je ranije štitila logor, i postavila ga visoko ukrug oko njegovog šatora. I dobro je da je to uradila, jer oko ponoći je par leoparda oterao šakale i hijene, želeći gozbu za sebe, a tigar je rikao u džungli iza drveća sal, a zora je pokazala tragove njegovih šapa na metar od te tanke ograde od trnja.

Tog jutra nije bilo mleka, a i hrane je bilo malo. Sita je dala detetu ostatke čapatija – beskvasnog indijskog hleba – a zatim je od njihovih stvari napravila zavežljaj; držeći dete za ruku, povela ga je dalje od užasa i pustoši logora.

2

Sita nije mogla imati više od dvadeset pet godina. Ali izgledala je dvostruko starija, oronula od teškog rada i ranih trudnoća, rađanja petoro dece i očajanja i razočarenja kad ih je izgubila; sve to zajedno je doprinelo da rano ostari. Nije znala ni da čita ni da piše i nije bila pametna, ali je imala hrabrosti, odanosti i dobro srce, i nikada joj ni na pamet nije palo da za sebe zadrži novac koji joj je Hilari dao ili da prekrši njegove naredbe. Ona je volela Hilarijevog sina od časa njegovog rođenja, a sada joj je Hilari dao dečaka na čuvanje i rekao joj da ga odvede njegovima. Više nije bilo nikoga drugoga ko bi se brinuo o Eš-babi do nje same – ona je bila odgovorna za njega i neće ga izneveriti.

Ona nije imala pojma ko su ti njegovi, niti kako da ih nađe, ali to je nije mnogo brinulo, jer se sećala broja kuće u krugu delhijske kasarne, gde je Eš-babin otac ostavio veći deo svog prtljaga, a i imena pukovnik-sahiba koji je tamo živio. Odvešće dete u Delhi kod Abutnot-sahiba i njegove memsahib koji će sve srediti, a pošto će im svakako biti potrebna *aja* za dečaka, ona – Sita – neće morati da se odvaja od dečaka. Delhi je bio daleko na jugu, ali ona ni u jednom trenutku nije posumnjala da će oni tamo stići bezbedno, mada se plašila da, zbog novca koji je uzela iz plehane kutije, i to više nego što je ikada u životu videla, ne privuče nepotrebnu pažnju na putu. Stoga je Ešu obukla najstariju odeću koju je imao i upozorila ga da nikako ne sme razgovarati s nepoznatima.

Bio je već maj kada su ugledali grad Moguls, pošto je Eš za nju bio pretežak da ga nosi, osim na kratkim razdaljinama, i mada je